

RESEARCH PAPERS

from the Department of Social Sciences

Institut for Samfundsvidenskab og Erhvervsøkonomi

Research Paper no. 12/02

Diskursers betydning i policy processer

**Et diskursanalytisk perspektiv på en
policy proces eksemplificeret med
sagen om Marstal Navigationsskole**

Bodil Bjerg Nielsen

Roskilde University, Denmark

Research Paper no. 12/02

Diskursers betydning i policy processer

**Et diskursanalytisk perspektiv på en
policy proces eksemplificeret med
sagen om Marstal Navigationsskole**

Bodil Bjerg Nielsen

Roskilde University, Denmark

Research Papers from the Department of Social Sciences, Roskilde University, Denmark.

Working paper series

The Department of Social Sciences is one of the largest at Roskilde University with 43 permanent scientific personnel together with several Ph.Ds, and other teaching staff. Most of the academic personnel have a background in economics, political science or sociology. It is a general goal of our department and the rest of Roskilde University to foster interdisciplinary teaching and research. The later can be seen from the four main research lines of the department, namely:

- ❖ Welfare State and welfare society
- ❖ Public organisation and poliy analysis
- ❖ Innovation and processes of change in service and industry
- ❖ Institutions, actors and institutionalisation
- ❖ Public sector economics, organisation and planning

The Research Papers from the Department of Social Sciences are edited by Associate Professor Sven R. Larson.

Please note that:

The papers are on a 'work in progress' form, which means that comments and criticisms in the form of feed-back are welcomed. For this purpose, the address(es) of the author(s) is specified on the title page. Readers must also be aware that the material of the working papers might be printed later in journals or other means of scientific publication in a revised version.

© The author(s)

All rights reserved. No part of this working paper may be reprinted or reproduced or utilised in any form or by any electronic, mechanical, or other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any information storage or retrieval system, without permission in writing from the author(s).

ISSN 1399-1396

Abstract

Arbejdsrapporten tager empirisk udgangspunkt i en sag fra 1999/2000 om Marstal Navigationsskole, som Søfartsstyrelsen på det tidspunkt ønskede at lukke. På grund af omfattende protester imod forslaget valgte man imidlertid at bibeholde skolen og omlægge den til selvejende institution.

Ved at analysere den diskurs som blev etableret til forsvar for Navigationsskolen eksemplificeres det, hvordan man kan analysere en policy proces med udgangspunkt i de diskursivt konstruerede betydningsdannelser som etableres i forløbet. Eksemplet illustrerer hvordan der i diskursen etableres en problemopfattelse, et handlingsrationale og et handlingspotentiale på både individ og kollektivt niveau. Disse faktorer antages ofte i policy analyser at eksistere forud for policy processen, men det er arbejdsrapportens pointe, at der sker en specifik konstruktion i forløbet som har betydning, når man analyserer policy processer.

Keywords: Diskursanalyse, policy analyse

Address for correspondence: bodilbn@ruc.dk

Diskursers betydning i policy processer

Et diskursanalytisk perspektiv på en policy proces eksemplificeret med sagen om Marstal Navigationsskole

By Bodil Bjerg Nielsen, Roskilde University, Denmark

Indholdsfortegnelse

Indledning.....	6
En diskursteoretisk tilgang til at studere politiske processer.....	8
Kritisk Diskurs Analyse	11
Analyse af interview.....	13
Konstruktion af identitetspositioner.....	14
Den lokale meningshorisont	22
Diskursiv afgrænsning af aktører.....	31
Litteraturliste	33

Indledning

Den 14. januar 2000 stod der 5-6000 borgere på Christiansborg Slotsplads og demonstrerede i vinterkulden. Knap 2000 af disse borgere var rejst til København fra Ærø for at demonstrere imod den lukning af Marstal Navigationsskole som et embedsmandsudvalg nedsat af Erhvervsministeren havde foreslået i ”Rapport om struktur og kapacitet på Søfartsstyrelsens skoler”. Rapporten blev offentliggjort den 21. december 1999 og foreslog ændringer i skolestrukturen for søfartsuddannelserne med oprettelse af tre større centre og som konsekvens heraf lukning af Marstal Navigationsskole på Ærø. Den umiddelbare anledning til udarbejdelse af rapporten var, at der på finanslovsforslaget for 2001 var indregnet en besparelse på 50 millioner kr. på søfartsuddannelserne ud af et samlet budget på ca. 180 millioner kr. Besparelsen var en konsekvens af en længere årrække med faldende elevtal på søfartsuddannelserne. I Marstal havde man siden finanslovsforslaget blev offentliggjort, gjort sig tanker om skolens fremtidsudsigter, bl.a. fordi Søfartsstyrelsen senest i 1989 havde ønsket at lukke Navigationsskolen i Marstal¹. Derfor havde en blandet gruppe af borgere, lokal- og landspolitikere og ansatte på skolen i efteråret 1999 i det stille arbejdet for bevarelse af skolen. Denne gruppe og det arbejde voksede betydeligt efter offentliggørelse af rapporten og det officielle forslag om lukning af skolen. Forslaget vakte harme og protester på Ærø, og igangsatte mange aktiviteter: Delegationer fra øen havde fortræde for Erhvervsudvalget og et møde med daværende Erhvervsminister Pia Gjellerup blev arrangeret. Medierne blev kontaktet og var optagede af sagen. Politikere fra hele det politiske spektrum blev kontaktet eller opsøgt. Der blev skrevet læserbreve, borgerbreve og appellerende breve til personer hvis mening forventedes at kunne have betydning for sagens udfald (f.eks. Mærsk Mc-Kinney Møller). Endelig blev demonstrationen foran Christiansborg arrangeret.

I erhvervet og hos organisationerne var meningene om Navigationsskolens fortsatte eksistens delte. De fleste af de øvrige skoler på søfartsområdet var stort set tilfredse med rapporten som helhed, men i Folketinget dannede der sig med støtte fra SF et flertal uden om den daværende SR-regering, som ønskede at bevare Navigationsskolen.

Den 7. februar efter udløb af høringsperioden besluttede daværende Erhvervsminister Pia Gjellerup at skolen skulle fortsætte, men at den i lighed med (de fleste af) de øvrige skoler skulle overgå til at være selvejende institution. Der ud over ville ministeren finde 3 millioner kr. til en hurtigtgående båd til Marstal Navigationsskole, som skulle mindske betydningen af skolens afsides beliggenhed og gøre det lettere at samarbejde med centeret i Svendborg.

I sidste ende blev besparelse på de 50 millioner kr. på søfartsuddannelserne taget af bordet igen og der var både politisk og i erhvervet stemning for i stedet at gøre en ekstra indsats for at rekruttere flere elever til søfartsuddannelserne.

Det er denne sag, der sættes fokus på i arbejdsrapporten. En lille sag om en skole med et årligt budget i størrelsesorden 10 millioner kr. En i og for sig almindelig politisk sag og en almindelig politisk proces. Dens lidenhed og almindelighed til trods er det en sag, som kan give forståelse for diskursers betydning i policy processer.

¹ Siden skolens etablering i 1892 havde der på det tidspunkt været fire forsøg på at lukke navigationsskolen (1922, 1952, 1959 og 1989). I 1989 lukkede Søfartsstyrelsen i stedet Navigationsskolen i København efter protester fra Marstal mod den bebudede lukning.

Politiske beslutninger og beslutningsprocesser forstås og analyseres ofte som et resultat af en politisk proces, hvor de relevante parter interesser er blevet repræsenteret, hørt og overvejet og beslutningen er blevet truffet på baggrund af disse overvejelser. De hørte interesser repræsenterer individers og kollektivs interesser. Men det er også muligt at se den politiske proces som et politisk handlingsrum som konstrueres i situationen.

Med et diskursanalytisk perspektiv på en policy proces bliver omdrejningspunktet diskursers etablering, indhold, og forandringer, samt hvilke aktører som indskrives sig i diskursen. Grunden til at diskurserne har denne centrale placering er, at det er gennem diskurser at de samfundsmæssige strukturer og subjekters identiteter skabes og formes, fordi diskurser er omdrejningspunktet for fastlæggelse og tildeling af mening og betydning til den sociale verden: *"the very possibility of perception, thought and action depends on the structuration of a certain meaningful field"* (Laclau, 1993: 431). Udgangspunktet for diskursanalysen er, at mennesket ikke har nogen direkte adgang til 'den reelle verden' (materien) men at vores forståelse og oplevelse af verden nødvendigvis må gå gennem sproget. Den nødvendige sproglige mediering af 'den reelle verden' vil netop altid være en mediering, som pr. definition skaber en afstand mellem verden og vores oplevelse og forståelse af den. Derfor forholder vi os til verden gennem diskursivt konstruerede betydningsdannelser. Indholdet af disse betydningsdannelser bliver da selvsagt af stor betydning og interesse når man vil studere den politiske proces. Det er ikke indenfor rammerne af arbejds papiret muligt at analysere den policy proces som blev beskrevet i indledningen i sit hele. Hensigten er i stedet med et eksempel – den lokale diskurs - at vise, hvordan man kan analysere en diskurs, og se hvordan der etableres en problemopfattelse, et handlingsrationale og et handlingspotentiale både på individ og på kollektivt niveau. Disse faktorer antages ofte i policy analyser at være etableret forud for processen, men eksemplet illustrerer at der sker en specifik konstruktion i forløbet som har betydning, når man analyserer policy processer. Indledningsvist beskrives Laclau og Mouffes diskursteori til at begrebsliggøre, hvordan der gennem konstruktion af social identitet og mening skabes en diskursiv horisont og hvordan det politiske former sig som en kamp mellem diskurser. Derefter introduceres Faircloughs Kritisk Diskurs Analyse som konkret metodisk tilgang til at identificere diskurser og identiteter i et interviewmateriale. Her bevæger analysen sig på individ niveau og viser hvordan kampen mellem diskurser sætter sig igennem hos interviewpersonen. Gennem dette interview bevæger arbejds papiret sig til det 'kollektive' niveau, og den meningshorisont som etableres til forsvar for Marstal Navigationsskole karakteriseres².

Endelig peger arbejds papiret på hvordan man kan bruge diskursanalysen til at fortage en diskursiv afgrænsning af f.eks. 'det lokale' fremfor at anvende formelle eller territoriale afgrænsninger.

2 Af pladsmæssige hensyn fokuserer jeg i arbejds papiret på etableringen af en meningshorisont til forsvar for Navigationsskolen. Denne diskurs har sit 'udspring' i det lokale Marstal/Ærø, men involverer aktører fra mange andre positioner. Alligevel har jeg valgt at benævne den 'den lokale diskurs'. Betegnelsen 'den lokale diskurs' knytter sig altså til det dominerende indhold fremfor til aktør kredsen som skriver sig ind under denne diskurs. Det skal kort nævnes, at den konkurrerende diskurs repræsenteres af Søfartsstyrelsen og den former sig som en diskurs med elementer af økonomisk besparelse, effektivisering af uddannelsesstederne, forbedring af uddannelsernes kvalitet og etablering af centre og selvejende institutioner. Søfartsstyrelsen skriver sig dermed ind i de senere års hegemoniske forvaltningsdiskurs.

En diskursteoretisk tilgang til at studere politiske processer

Det helt centrale element i en diskursanalytisk tilgang er selvsagt diskurser. Laclau og Mouffe definerer en diskurs som: ”The structured totality resulting from the articulatory praksis” (Laclau og Mouffe, 1985: 105). En diskurs er altså en struktureret helhed som etableres som resultat af en artikulationsproces. I forlængelse heraf defineres artikulation som: ” (...) any practice establishing a relation among elements such that their identity is modified as a result of the articulatory practice.” (Laclau og Mouffe, 1985: 105). Man taler altså om artikulation, når der etableres en relation mellem elementer, hvor ved elementernes identitet gensidigt ændres. På den måde ’tildeles’ elementerne (ny) identitet gennem de relationer som etableres imellem dem ved artikulering. Et element som artikuleres ind i en diskurs og indtager en position i diskursen kaldes et moment. En diskurs udgør således en tilnærmelsesvis fiksering af social mening.

En diskurs er en konstruktion af verden - en meningskonstruktion – hvor elementer knyttes sammen så det skaber en meningsfyldt helhed og en horisont for handling. En diskurs er et ’fortolkningsfællesskab’ indenfor hvilket noget etableres som sandt/falsk, rigtig/forkert, muligt/umuligt. Rationaliteter, værdier, forestillinger om verden og alle andre typer af ’handlingsanvisere’ bliver diskursivt fastlagt. Diskurser etablerer en sociale orden som både former og afgrænser handling fordi visse handlingsmuligheder enten ikke bliver synlige for aktørerne, eller ikke viser sig som meningsfulde. Men diskurser kan ikke determinere aktørernes handlinger. Dels fordi der som oftest vil være valg mellem flere mulige handlinger indefor diskursen og dels fordi den diskursive struktur aldrig kan blive en fuldstændig struktur. Da diskursens momenter har et overskud af mening og derfor altid kan artikuleres ind i nye sammenhænge kan diskursen aldrig lukke sig om sig selv, og blive en fuldstændig struktur. Disse forhold etablerer et handlerum for aktørerne. Jo mindre sedimenterede diskurserne er og jo mere åben og politiseret en situation er – jo større er aktørernes handlerum. Aktørernes handlinger er altså begrænsede og regulerede men *ikke* determinerede af diskurserne, og aktørerne spiller en aktiv rolle både i den løbende artikulering og formning af diskurser og i situationer præget af diskursiv åbenhed og politisering. I sådanne situationer åbnes der for reartikulering af diskurser eller artikulering af nye diskurser. Det vil sige at meningslementer knyttes sammen og skaber en ny meningshorisont og nye identiteter. I en politisk kamp søger aktørerne at etablere deres diskurs som den hegemoniske ved at kæde forskellige identiteter og politiske kræfter sammen til et fælles projekt – dvs. skabe en fælles forestilling som kan rumme en række forskellige politiske projekter. For at blive hegemonisk må diskursen så at sige ekspandere for at kunne rumme en bredere vifte af krav, synspunkter og holdninger (Torfing, 1999: 101). Man må præsentere sit partikulære politiske projekt som værende det konkrete udtryk for et projekt med universel betydning, sådan at diskursen bevæger sig fra at være en partikulær identitet og til at være en universel meningshorisont. I den politiske kamp konkurrerer aktørerne om, at netop deres partikulære projekt kommer til at fungere som universel repræsentation og dermed etablerer hegemoni (Laclau, 1992: 90).

Når diskursens identitet skabes gennem etablering af relationer mellem momenter som er indeholdt i diskursen, skal der nødvendigvis etableres en grænse for hvad der *ikke* er indeholdt i diskursen – det vil sige en grænse for diskursen. Her opererer diskursanalysen med begrebet om ’det konstitutive udenfor’. Diskursen afgrænses negativt, det vil sige at den afgrænses fra, hvad den *ikke* er. Indenfor diskursen skabes et ’vi’, som afgrænses fra et ’dem’. Det er samtidig dette ’vi’, som etablerer

en subjektposition som individerne kan identificere sig med, og som giver diskursens identitetsskabende funktion. Grænsen mellem 'vi' og 'dem' konstituerer diskursens grænser: *"When we accept that every identity is relational and that the condition of existence of every identity is the affirmation of a difference, the determination of an 'other' that is going to play the role of a 'constitutive outside', it is possible to understand how antagonisms arise. In the domain of collective identifications, where what is in question is the creation of a 'we' by the delimitation of a 'them', (...)"* (Mouffe, 1993: 2).

Individer skaber således deres identitet ved at identificere sig med de identiteter som diskurserne etablerer, som kaldes subjektpositioner. Et individ indgår i en række diskursive sammenhænge og antager der ved en række subjektpositioner, som tilsammen danner individets identitet. Identitet vil derfor aldrig kunne blive endeligt tilvejebragt men vil tilstedeheds formes og ændres i takt med de diskursive relationer individet indgår i: *"We can thus conceive the social agent as constituted by an ensemble of 'subject positions' (...). The 'identity' of such a multiple and contradictory subject is therefore always contingent and precarious, temporarily fixed in the intersection of those subject positions and dependent on specific forms of identification"* (Mouffe, 1993: 77). Det betyder, at identitet er en 'åben' og kontingent størrelse som er historisk konstrueret i det sociale.

Hvilken betydning har disse antagelser for en analysetilgang? For det første betyder opfattelsen af identitet som kontinuerligt etableret i diskurser, at identitetsskabelse ikke tilhører individets privatsfære, men bliver en 'kollektiv' og 'offentlig' proces, som foregår gennem relationer til andre og til den diskursivt skabte virkelighedsopfattelse som tilbydes individerne i diskurserne: *"Discourses are not confined to an 'inner' realm of mental phenomena, but are those publicly available and essentially incomplete frameworks of meaning which enable social life to be conducted"* (Howarth, 2000: 104).

For det andet kan interesser og målsætninger ikke etableres eksogent og a priori for den identitetsskabelse, som kun kan finde sted i relation til andre. Interesser etableres endogent i artikulationsprocessen. Det betyder for det tredje, at interesser og målsætninger ikke kan være stabile og uforanderlige, men i stedet må ses som kontingente historiske konstruktioner.

Jeg har i ovenstående talt om individernes identitetsdannelse gennem identifikation og antagelse af subjektpositioner. Det rejser spørgsmålet om forholdet mellem hhv. individ, institution og diskurs. Til det kan man sige, at både individer og institutioner er aktører som indskrives i diskurser. Enhver diskurs producerer en række subjektpositioner som individer og institutioner må referere til i deres identifikationsproces. Individer og institutioner etablerer altså identiteter indenfor samme diskursive felt, men er i samme proces med til at artikulere og skabe diskurserne, idet enhver relation som etableres og enhver repræsentation af diskursen indebærer en modifikation af denne. Pointen for diskursanalysen er, at identitetsdannelse er en kollektiv proces og at individets identifikation ikke kan forstås løst fra de institutionelle og diskursive identiteter. De identiteter som aktørerne tilbydes i diskurserne er 'offentlige' og 'kollektive' identiteter og aktørernes identiteter kan derfor også tages som udtryk for, hvilke diskurser (subjektpositioner) der trækkes på i skabelsen af en konkret identitet.

På baggrund af de diskurser som institutionen indskrives i, etablerer institutionen en fælles identitet omkring "hvem er vi". For eksempel "hvem er vi" her i vores familie, på vores skole, på vores arbejdsplads, i vores by osv. En institution kan og vil ofte trække på flere diskurser ved etablering af en identitet. Diskurserne kan fungere i samspil, men relationerne kan også pludselig blive

problematiserede og der kan opstå kamp mellem diskurserne, hvilket nødvendiggør en reartikulering af den institutionelle identitet.

Det samme gør sig gældende i forholdet mellem institution og individ. På baggrund af den institutionelle 'vi' identitet tilbydes individerne en (subjekt)position som f.eks. mor i familien, leder på skolen, lærer på arbejdspladsen og borger i byen. Artikuleringen af en specifik position i institutionen vil finde sted indenfor den samme diskursive kontekst som institutionen. Men individet, som skal indtage positionen som hhv. mor, skoleleder, lærer og borger indgår samtidig i andre diskursive kontekster, og det vil få indflydelse på den præcise etablering af den enkeltes identitet som mor, skoleleder, lærer og borger i institutionen. Det kan være helt uproblematisk at artikulere diskurserne sammen og få de diskursive kontekster og subjektpositioner til at fungere side om side og sammen. Det kan også blive til en kamp mellem diskursive kontekster om indholdsudfyldelse af subjektpositionen – en kamp som også vil have indflydelse på institutionens samlede identitet. For elementerne i en diskursiv struktur modificerer gensidigt hinanden og forandringer i et element påvirker samtlige elementer³.

I analysen vil jeg vise et eksempel på diskursiv kompleksitet og kamp om at indholdsudfylde en (subjekt)position og hvordan det i analyseøjemed kan vise noget om det diskursive felt som er etableret.

Diskursteorien har karakter af at være en metateori om det politiske og struktureringen af det sociale. Den indeholder overvejelser om hvad man har brug for at vide noget om: aktører, relationer, identiteter (subjektpositioner) og de elementer som artikuleres sammen og skaber diskursens meningsindhold. Men den giver imidlertid ikke som sådan nogle direkte eller umiddelbare anvisninger til hvordan disse forhold kan afdækkes i en konkret analyse. Der er derfor ingen vej uden om at: "(...) in each instance of concrete research, discourse theorists have to modulate and articulate their concepts to suit the particular problems they are addressing" (Howarth, 2000: 134). Her står man altså med en opgave for sig, nemlig at fastlægge en specifik analysetilgang.

En fremgangsmåde som kan synliggøre de meningsmæssige og identitetsskabende elementer i diskursen er Kritisk Diskurs Analyse som man finder den hos bl.a. Fairclough. Kritisk Diskurs Analyse (KDA) er dels en lingvistisk baseret tilgang til diskursanalyse og dels en teoretisering over relationen mellem sprog (diskurser), social praksis og samfundsmæssige forandringer⁴. I KDA er det præcist koblingen mellem tekst og de samfundsmæssige processer og strukturer som teksten er en del af som er i fokus. Udgangspunktet er at diskursive processer kan aflæses lingvistisk i teksten og tekstanalyse er en metode til at studere samfundsmæssige forandringer (Fairclough, 1992: 1).

³ Det gør sig gældende uanset om det er en 'fredelige' eller en konfliktfyldt indholdsudfyldelse af en (subjekt)position i en institutionel kontekst. Artikuleringen betyder en modifikation af den institutionelle diskurs om 'hvem er vi'. Enhver artikulering af elementer i en diskurs (uanset om den er konfliktfyldt eller uproblematisk) betyder at både institutionens og individets identitet ændres.

⁴ Når tilgangen benævnes kritisk diskurs analyse skyldes det at KDA helt eksplicit har som formål at søge at afdække uklare eller skjulte forbindelser mellem sprog og andre elementer i det sociale, dvs. hvordan sprog spiller en rolle i (ulige) magtrelationer. I forlængelse heraf har KDA et frigørende sigte, idet den viden som tilegnes gennem diskursanalyse ideelt set skal bruges til at skabe social forandring til fordel for de som undertrykkes af magtrelationerne i samfundet (Fairclough, 2001: 23; Jørgensen og Phillips, 1999: 76).

I det følgende vil KDA kort blive introduceret – de konkrete lingvistiske redskaber som anvendes til tekstanalysen præsenteres derimod i selve analyseafsnittet.

Kritisk Diskurs Analyse

Kritisk Diskurs Analyse arbejder med et tre-dimensionelt begreb om diskurs, hvor diskurs på en og samme tid ses som en tekst, en diskursiv praksis og en social praksis. Den første dimension *'diskurs som tekst'* refererer til ethvert lingvistisk produkt, hvad enten det er talt eller skriftligt⁵. Bredden i teksbegrebet dækkes af udtrykket 'semiotik' hvorved der menes enhver form for meningskabende tegn. Den anden dimension benævnes *'diskursiv praksis'* og omfatter processer omkring tekstproduktion, distribution og fortolkning og konsumering (brug) af teksten. Det er processer som foregår i det sociale og fokus rettes mod de kontekster som genererede teksten: *"Discourses is not produced without context and cannot be understood without taking the context into consideration. (...) utterances are only meaningful if we consider their use in a specific situation, if we understand the underlying conventions and rules, if we recognize the embedding in a certain culture and ideology, and most importantly, if we know what the discourse relates to in the past"* (Fairclough og Wodak, 1997: 276). Det er således også den diskursive praksis som medierer mellem teksten og det sociale.

Tekster bygger på den måde altid mere eller mindre eksplicit på andre tekster. Det indfanges af begrebet om 'intertekstualitet' hvor tekst er formet af tidligere tekster og teksten vil indgå i kommende tekster. På den måde understreges historiciteten og kontekstualiteten i diskursbegrebet. Samtidig peger intertekstualitet på, hvordan tekster kan være med til at forandre diskurser og skabe nye.

Det bringer os videre til diskursbegrebets tredje dimension *'diskurs som social praksis'* som henviser til diskursens funktion som praksisform. Her skal diskurs ses som en handling – en måde aktørerne kan handle på og som en repræsentation af de sociale strukturer. Der er et dialektisk forhold mellem diskurser og sociale strukturer i den forstand at diskurser både er formede og begrænsede af sociale strukturer, men at diskurser samtidig virker konstituerende, idet diskurser bidrager til at forme og konstituere de sociale strukturer. Diskurs som praksis er ikke blot en repræsentation af verden, men samtidig en meningskabende konstituering af verden. Sociale praksisser eksisterer altså både som diskurser og som processer som finder sted udenfor diskurserne, dog med det forbehold, at *"the processes that are taking place outside discourse are substantively shaped by these discourses"* (Chouliaraki og Fairclough, 1999: 4). Sociale praksisser består både af diskursive og ikke-diskursive praksisser og ingen af disse praksisformer kan tildeles en privilegeret status i forhold til den anden (Chouliaraki og Fairclough, 1999: 29).

Kritisk Diskurs Analyse arbejder ud fra en antagelse om at sprog er multifunktionelt. Det vil sige at enhver bid eller del af teksten, et ord eller en sætning, på en og samme tid har en funktion som repræsentation af verden, og en interpersonel funktion hvor sociale relationer og identiteter konstrueres. Sprogets multifunktionalitet og diskursbegrebets tredimensionalitet betyder at diskurser virker konstituerende på tre måder. For det første bidrager de til konstruktion af sociale identiteter – subjektpositioner. For det andet hjælper de til konstruktion af

⁵ Et transkriberet interview eller samtale er derfor også en tekst. Der ud over kan begrebet tekst udvides til også at omfatte symbolske former som f.eks. visuelle udtryk (billeder) eller tekst som udgøres af en kombination af tekst og billede, hvilket f.eks. ofte vil være tilfældet i reklamer (Fairclough, 1992: 4).

sociale relationer mellem mennesker. For det tredje bidrager de til at konstruere videnssystemer ("systems of knowledge and belief").

Det er netop KDAs fokus på disse tre forhold: identitet, relationer og repræsentationer af verden, som gør det frugtbart at koble den med Laclau og Mouffes tilgang. Begge teorier baseres på et post-strukturalistisk synspunkt om, at diskurser virker konstituerende for det sociale. Diskurser er meningsskabende og det er gennem en sproglig struktureringsproces at objekter og fænomener tillægges mening. Men som det også er fremgået af det ovenstående er der en grundlæggende forskel mellem Diskursteorien og Kritisk Diskurs Analyse, nemlig i spørgsmålet om hvad det diskursive omfatter, og hvilken status der tillægges diskurser i konstitueringen af det sociale. Indenfor KDA opereres med et skel mellem det diskursive og det ikke-diskursive, hvor imod diskursbegrebet hos Laclau og Mouffe er 'altfavnende'. Man må derfor stille spørgsmålet om og hvordan teorierne da kan anvendes sammen til at opbygge en analysetilgang?

Laclau og Mouffe afviser, at skelne mellem sproglige handlinger og andre former for handlinger. Sproglige og ikke-sproglige handlinger bør i stedet ses som forskellige aspekter af diskursiv meningsskabelse i det sociale, som det indenfor det diskursive er muligt at differentiere imellem. Når distinktionen mellem diskursivt/ikke-diskursivt afvises, er det fordi, at det er artikuleringsprocessen hvorved elementer (det være sig sproglige eller ikke-sproglige) indstiftes i en differentiell relation til andre elementer som har betydning. Det er gennem artikulation af relationer mellem elementer (som derved bliver momenter) at deres identitet konstrueres. Identitets-konstruktionen følger *ikke* af egenskaber ved elementerne (det vil sige elementernes materialitet), men af de relationer de indsættes i gennem artikulation.

Kritisk Diskurs Analyse der imod opretholder et skel mellem diskursive og andre former for social praksis, og anvender kun begrebet diskurs om semiotiske elementer af social praksis (Chouliaraki og Fairclough, 1999: 38). Men der er ikke tale om en privilegering af hverken de semiotiske eller de ikke-semiotiske momenter i praksisen, snarere at diskurser fungerer som meningsskabende momenter i det sociale, og at en diskurs artikulerer og 'internaliserer' momenter i en social praksis (Chouliaraki, 2002: 23). Skellet mellem det diskursive og det ikke-diskursive etableres, fordi semiotiske og ikke-semiotiske praksisformer antages have forskellig 'materialitet' og derved besidder forskellige logikker og kapaciteter (Chouliaraki, 2002: 23). Materialiteternes forskellige funktionsmåde og effekter på den sociale praksis betyder ifølge KDA, at de i praksis har forskellig grad af kontingens og permanens.

Da KDA har stærke rødder i lingvistikken er tekstbegrebet meget konkret funderet. Tekst antager en materiel form og denne materialitet er et analyseobjekt. Tekst/diskurs som analyseobjekt udgør *en del* af det sociale felt men *er ikke* det sociale felt. Tekst/diskurs er en epistemologisk kategori, som giver adgang til at studere hvordan mening skabes i det sociale felt. Ikke-diskursive processer kommer til syne i teksten som analyseobjekt, men der sættes så at sige parentes omkring dem, sådan at de behandles som distinkte domæner som artikuleres i teksten.

Vi står altså med to diskursteorier som på den ene side bevæger sig i samme retning og på den anden side opererer med to klart forskellige diskursbegreber. Det er ikke muligt her at gå ind i en nærmere (videnskabs)teoretisk diskussion af de to diskursbegreber. Man kan i stedet tage et anvendelsesorienteret udgangspunkt i de to

tekstbegreber. I forhold til Diskursteorien kan man med rette sige, at Laclau og Mouffes teori og begreber om diskurs og tekst primært fungerer på det ontologiske niveau⁶. De har ikke selv beskæftiget sig nævneværdigt med at 'epistemologisere' deres teori og med sin overvejende meta-teoretiske form anviser diskursteorien ikke umiddelbart en vej eller adgang til at foretage en konkret diskursanalyse. I stedet må man operationalisere teoriens begreber i relation til den konkrete analyse. Kritisk Diskurs Analyse har til gengæld gjort et stort arbejde for at operationalisere diskursbegrebet ved at konkretisere relationen mellem diskurser og tekster - tekst her forstået i KDAs 'snævre' definition af tekst. Jeg mener ikke, at de forskellige opfattelser af diskursbegrebet skal skabe berøringsangst overfor at anvende KDA på konkret tekstmateriale. Kritisk Diskurs Analyse kan bidrage med en metode til at analysere diskurser, når de antager en konkret tekstmæssig form. Kritisk Diskurs Analyse medbringer en analysetilgang, når man står med en tekst i hånden og ser på den som et diskursivt 'fænomen' - en konkret meningsskabende artikulation af diskursive elementer. Jeg mener ikke at det betyder, at man er nødt til også at opfatte det konkrete tekstmæssige fænomen som *udtømmende* for hvad det diskursive omfatter. I stedet bliver KDA en vej ind i en analyse af det specifikke udtryk, som en diskurs kan antage og komme til udtryk på i lingvistisk form. Min fremgangsmåde bliver derfor at anvender Kritisk Diskurs Analyse til konkret tekstanalyse indenfor diskursteoriens overordnede ramme og diskursforståelse, som bidrager med teori om hvordan politiske kampe om meningsdannelse og skabelse af det sociale finder sted.

I den følgende analyse vil jeg først tage udgangspunkt i et interview med den tidligere forstander for Marstal Navigationsskole og anvende Kritisk Diskurs Analyse som en 'nøgle' til at se hvilke konkurrerende diskurser der kommer til udtryk i interviewet⁷. Det gøres ved at se på hvilke jeg-identiteter samt 'vi'/'dem' positioner som etableres og hvilke tematiske nøgleord de etablerede identiteter og positioner kædes sammen med. Desuden ser jeg på hvordan og i hvilken grad der udtrykkes tilslutning eller afstand til det som fortælles. Når jeg gennem interviewet har fået tegnet et billede af den lokale diskurs supplerer jeg med materiale fra andre interview for at komme nærmere en indholdsudfyldning og forståelse af de elementer som indgår i den lokale diskurs.

Analyse af interview

Interviewet med den tidligere forstander for Marstal Navigationsskole (som herefter benævnes med initialerne KG) er interessant, fordi et gennemgående tema for interviewet er KG's konstruktionen af identitet igennem forløbet i en position

⁶ Laclau og Mouffes tekstbegreb bygger på Derridas begreb om tekst, hvor tekst 1) betegner signifiering af objekter og meningsskabelse i en differentiell struktur og 2) er knyttet til begrebet om dekonstruktion og dermed til magt- og politikbegreberne. Laclau og Mouffes tekstbegreb er derfor et begreb som fungerer på det ontologiske niveau.

⁷ Citaterne som indsættes undervejs er direkte afskrift af det bandede interview. Der indgår derfor ingen tegnsætning og pauser er markeret med (...). Det kan umiddelbart gøre det vanskeligt at læse og forstå, men den minimerede forarbejdning er af hensyn til den sprog og sætningsanalyse som er foretaget. Jeg har dog enkelte steder indsat manglende ord eller forklaringer til læseren i [] klammer. Når jeg senere i afsnittet supplerer med citater fra andre interview (som ikke er sprogligt analyserede) er disse dog forarbejdede til en højere grad af læsevenlighed.

præget af diskursiv kompleksitet. Interviewet er derfor blevet analyseret for at afdække KGs identitetskonstruktion, samt hvilke øvrige positioner og relationer som samtidig konstrueres. Som jeg tidligere var inde på vil en identitet ud fra et diskursanalytisk perspektiv aldrig vil være 'frit svævende' eller frit konstrueret. Identiteten (subjektpositionen) er der imod altid knyttet til og muliggjort af de tilgængelige diskursive meningsstrukturer. Den diskursive flertydighed som KG manøvrerer i, gjorde derfor interviewet egnet til at vise, hvilke diskurser som blev etableret i forløbet omkring Marstal Navigationsskole, og hvilke elementer som indgik i diskurserne og skabte en meningshorisont for handling.

KG var forstander på Marstal Navigationsskole fra august 1992 og indtil skolen overgik til selvejende institution i 2000. Han gik derefter på efterløn et par år før pensionsalderen. KG kom til Marstal fra København fordi Søfartsstyrelsen i 1989 besluttede at lukke Københavns Navigationsskole, hvor KG havde været lærer i mange år. KG havde gennem tiden haft mange relationer til Søfartsstyrelsen, idet han havde indtaget poster som bl.a. formand for navigationslærerne og næstformand i hovedsamarbejdsudvalget i Søfartsstyrelsen. Som lærer og forstander var han embedsmand ansat af Søfartsstyrelsen.

Konstruktion af identitetspositioner

Identitetspositioner kan afdækkes ved at se på hvilke 'jeg', 'vi' og 'dem' positioner som etableres. Herved tegnes et billede af, hvilke mulige identifikationspositioner KG ser, hvilke han inkluderer sig selv i og hvilke han ekskluderer sig selv fra. Inklusion i forhold til en position ses af brugen af 'jeg', 'vi', 'vores', 'os' osv. Eksklusion ses af brugen af 'de', 'dem', 'deres', 'man' osv. Og det er bestemt ikke nogen entydig jeg-position, som beskrives i interviewet, hvor KG inkluderer og ekskluderer sig selv i skiftende 'vi' og 'dem' positioner.

Hvis man ser på de positioner som KG inkludere sig selv i, optræder der naturligvis ofte et 'jeg' som er knyttet til positionen som forstander på Marstal Navigationsskole. Det man dog især kan se, er en høj grad af identifikation og sammenknytning med Marstal Navigationsskole, idet 'vi' og 'vores' meget ofte bruges om Marstal Navigationsskole. KG bruger også et 'vores' som indebærer en inklusion til Søfartsstyrelsen f.eks. omtales direktøren for Søfartsstyrelsen næsten konsekvent som "vores direktør" og økonomidirektøren omtales ofte som "vores økonomidirektør". Det vil sige, at han også udtrykker en klar identitetsmæssig tilknytning til Søfartsstyrelsen.

Der er også et 'vi' som knytter sig til Marstal, som by eller lokalområde og Marstals borgmester omtales et sted som "vores borgmester".

Endnu et 'vi' kan identificeres, nemlig i forhold til den borgergruppe som etableres og arbejder for at bevare Marstal Navigationsskole. Men det er ikke et 'vi' som står klart eller stærkt frem, tvært imod er det ofte uklart hvem 'vi' relaterer til. Det kan se ud til, at det 'vi' i højere grad gælder for den lille gruppe, som påbegyndte deres arbejde for Marstal Navigationsskole allerede i efteråret inden rapporten blev offentliggjort. KG var initiativtager til at skabe det netværk på 6-7 personer, som efter rapportens offentliggørelse voksede til ca. 30 personer og formede Borgergruppen. KG omtaler denne gruppe som:

"et kraftigt netværk, men jeg vil ikke kalde den en borgergruppe på det tidspunkt det synes jeg først kom efter øh beslutningen var truffet".

Det er også primært gennem deltagerne fra det oprindelige netværk, at KG sådan lidt "under hånden" arbejdede for bevarelse af skolen:

"så blev der skrevet [brev] til mange også til Hr. Møller selv [Mærsk McKinney Møller] (..) øh jeg lavede udkastet til brevet men det er ikke almindeligt kendt det var præsten der sendte det men øh jeg vil nok sige jeg skrev et udkast til et brev og det blev sendt uændret i den skikkelse jeg havde begået det" (...) "øh (..) det tror jeg har heller aldrig fortalt vores direktør det og jeg tror heller ikke han skal have det og vide så får han sgu' nok det kan sgu' være lige meget"

Som citatet viser, er KG's handlemuligheder og relation til Borgergruppen altså bl.a. betinget og begrænset af KG's relation til Søfartsstyrelsen ("vores direktør"), og det er sandsynligvis den nødvendige balancering af disse relationer, som er knyttet til forskellige diskursive meningshorisonter, der giver udslag i en sprogligt uklarhed omkring brugen af 'vi' if. netværket og borgergruppen. Man kan sige, at KG slører relationens karakter ved at benytte sig af sprogets mulighed for uklarhed.

Hvis man ser på, hvilke positioner KG ekskluderer sig selv fra, kan man se, at stort set samme positioner dvs. skolen, Marstal som lokalområde, Borgergruppen og Søfartsstyrelsen også kan optræde, uden at KG inkluderer sig selv i positionerne. KG oplever sig altså også som værende udenfor disse samme positioner. Selv om der som nævnt er en stærk brug af 'vi' om Marstal Navigationsskole, så ekskluderer KG sig også fra de øvrige med tilknytning til skolen – dette sker bl.a. i kraft af hans rolle som forstander, og dermed den umiddelbare chef for navigationslærerne. De ansatte på Marstal navigationsskole omtales f.eks. som "alle de" og "folk", ligesom "alle de ansatte og alle de studerende" nævnes.

Relationen til Søfartsstyrelsen er også i høj grad præget af eksklusion, som ses af en omfattende brug af 'de' om Søfartsstyrelsen. På samme vis ekskluderer KG også sig selv if. Marstal som lokalområde ved at omtale borgere i Marstal som 'man'. Den nævnte uklarhed og distancering i forhold til borgergruppen kommer bl.a. til udtryk gennem omtale af "den her gruppe" og 'de' om borgergruppen. Generelt set kan man måske betegne KG's relation til borgergruppen som "deltagende passiv" – overfor Søfartsstyrelsen har han beskrevet sin deltagelse således:

"Ja og det lagde jeg heller ikke skjul på jeg sagde der er en borgergruppe de er meget aktive og jeg sidder med ved de der møder men jeg vil ikke ligefrem sige at jeg er ordfører eller noget andet men øh det er klart når der kommer et spørgsmål jamen så svarer jeg på det"

Her tillægges Borgergruppen en høj grad af aktivitet og handling, men KG inkluderer ikke sig selv i dette. Han beskriver sin rolle som begrænset til 'at sidde med' og svare, når der bliver rettet spørgsmål til ham. Og som det næste citat viser, har Borgergruppens aktivitetsniveau været svært for KG at håndtere:

"mange var blevet stærkt engageret i det og de havde utroligt mange tanker om hvad skulle der ske her og der og alle vegne og jeg vil nok sige på et tidspunkt var det (..) egentlig ubehageligt fordi øh der var så mange kløgtige mennesker der havde nogle gode forslag om hvordan det skulle gøre (..) og det var umuligt at efterkomme alle de ønsker der var"

KG karakteriserer eksplicit relationen som ubehagelig, fordi det ikke var muligt at efterkomme alle ønsker og krav fra borgergruppen. Også sprogligt udtrykker KG's sin dobbelthed mht. Borgergruppen. Her bruges positivt ladede ord som "stærkt engageret" og "gode forslag" blandet med ironiske udtryk som 'kløgtige mennesker' og det parataktisk (sideordnede) og negativt ladede udtryk "her, der og alle vegne".

Opsummerende kan man sige, at det umiddelbare indtryk som formidles ved, at KG inkluderer og ekskluderer sig selv i mange og skiftende identitetspositioner er, at KG's position fremstår som præget af flertydighed og splittelse. KG giver da også på et tidligt tidspunkt i interviewet helt eksplicit udtryk for ambivalence omkring sin egen position:

"selv følte jeg mig i en mærkelig dobbeltrolle ikke fordi jeg var jo Søfartsstyrelsens mand forstander og når de havde sagt at skolen skulle lukke ja så skulle den sgu' lukke men øh samtidig var jeg da fuldstændig klar over at betydningen for for Marstal var utrolig stor og det ville være en katastrofe og lukke skolen så (..) jeg måtte sådan have en et ben i hver lejr"

KG oplever altså sig selv som værende i en "mærkelig dobbeltrolle" og havende "et ben i hver lejr" og der tegner sig et billede af, at der er flere mulige og i vidt omfang modstridende subjektpositioner som tilbyder sig i forhold til KG.

Det valg af identifikation som KG eksplicit og umiddelbart formidler er den formelle identitet som forstander ansat af Søfartsstyrelsen og de formelle forpligtelser som følger deraf. Det fremgår f.eks. af det ovenfor nævnte citat, hvor KG omtaler sig selv som "Søfartsstyrelsens mand forstander". Samme identifikation optræder igen:

"der er ingen tvivl om at jeg er Søfartsstyret eller var på det tidspunkt Søfartsstyrelsens mand på stedet og hvis de traf den beslutning så havde jeg jo selvfølgelig og og udføre den men samtidig syntes jeg sgu' heller ikke jeg bare kunne vaske mine hænder og så lade som ingen ting så ligesom alle andre gik i gang med dette og hint så deltog jeg så godt jeg nu kunne uden og og føle jeg kompromitterede mig overfor Søfartsstyrelsen"

KG giver her klart udtryk for, at med positionen som Søfartsstyrelsens mand på stedet, så følger der en klokkeklar forpligtelse til at gennemføre de ordre Søfartsstyrelsen udstikker. Positionen som Søfartsstyrelsens mand er altså bundet til en bestemt diskursiv meningshorisont, som betinger og afgrænser de mulige handlinger.

Disse sidste to citater viser tydeligt KG's splittelse mellem 'konkurrerende' meningshorisonter. Det kommer tekstmæssigt til udtryk ved den måde, som KG knytter sætningspassager sammen på (dvs. tekstsammenhængen). I begge citater anvender KG "men samtidig" til at markere en meningsmæssig modstilling af passagerne på hver side. Søfartsstyrelsens bud om lukning af skolen refereres som en kategorisk ordre: "og når de havde sagt at skolen skulle lukke ja så skulle den sgu' lukke". Bandeordet "sgu" understreger det indiskutable i situationen. Men lige herover for er der i stærke vendinger beskrevet en anden lokal position: "men øh samtidig var jeg da fuldstændig klar over at betydningen for for Marstal var utrolig stor og det ville være en katastrofe og lukke skolen så (..) ". Tilknytningen til den formelle position som embedsmand som meget eksplicit formuleres, nuanceres

altså væsentligt ved at se på, hvordan denne tilslutningen optræder i forbindelse med de efterfølgende sætninger. Det er i øvrigt en konstruktion, som er karakteristisk for interviewet: en passage hvori der optræder en tilslutning til en position, og den meningshorisont der artikuleres der omkring, er umiddelbart forbundet med en passage hvor der redegøres for en anden meningshorisont. Ingen meningshorisont står uimodsagt i teksten, men kontrasteres og balanceres umiddelbart med en alternativ meningshorisont.

Dilemmaet for KG mellem den meningshorisont som positionerer ham som embedsmand i Søfartsstyrelsen og en konkurrerende meningshorisont, som fra et lokalt perspektiv beskriver skolens lukning som en katastrofe fremstår tydeligt. Den lokale meningshorisont positionerer ham som forstander for en skole, uden hvilken man ikke kan forestille sig livet i byen, og i den diskurs er det ikke muligt at vaske sine hænder og lade som ingenting – her kræves handling til fordel for skolen. Præcis den type handling han som søfartsstyrelsens embedsmand ikke kan fortage sig. Det skaber selvsagt en noget presset situation!

Et andet karakteristika ved interviewet er en udbredt brug af "refereret tale" (reported speech)⁸. KG gengiver elementer fra andre sammenhænge, som om det er direkte citeret ordlyd. Brug af "refereret tale" kan generelt set fortolkes som en distancering fra det sagte. Det er dog en sandhed med modifikationer, i det det altid er nødvendigt at se på den præcise sammenhæng som det refererede indgår i – det kaldes 'indramning' (framing). Den specifikke 'indramning' af den 'refererede tale' kan vise i hvilken grad der er tilslutning eller distancering til det refererede.

Eksempelvis refererer KG Søfartsstyrelsens (økonomidirektørens) argumenter for at lukke Marstal Navigationsskole:

"ja han redegjorde så for det så godt han nu kunne (..) øh de havde tænkt så meget og længe og grundigt om begrundelsen var jo at *vi havde herovre ikke havde nogen maskinmesterskoler og ikke kunne forvente og uddanne den nye type skibsofficerer der jo skulle have begge dele*" (refereret tale i kursiv)

KG refererer her Søfartsstyrelsens argument for, hvorfor man ikke i længden har brug for Marstal Navigationsskole: For at uddanne eleverne i den nye type af søfarts uddannelse kaldet Dual Purpose er det nødvendigt at have umiddelbar tilknytning til en maskinmesterskole og en sådan findes ikke på Ærø.

Det fremstilles umiddelbart som et logisk rationelt argument, som nødvendigvis må lede frem til, at der ikke i fremtiden bliver brug for Marstal Navigationsskole. Men hvis man ser på den sætning som går umiddelbart forud, så undermineres tilslutningen til det refererede argument. Ved den para-taktiske opremsning af at Søfartsstyrelsen havde tænkt sig *meget, længe og grundigt* om opnår KG, at det efterfølgende fremstår ironisk og argumentet nærmest latterliggøres. Argumentet afvises ikke åbent og eksplicit, men KG køber tydeligvis ikke det rationelle argument som en tilstrækkelig god begrundelse for at nedlægge Marstal Navigationsskole. Det samme gælder sætningen lige inden "ja han redegjorde så for det så godt som han nu kunne", som både udtrykker det positive og venlige, at manden vitterligt gjorde sit bedste, men også det lettere ironiske, at økonomidirektøren altså ikke var overbevisende, fordi han havde 'en dårlig sag'.

⁸ 'Refereret tale' og 'indramning' er egen oversættelse af de engelske udtryk "reported speech" og "framing" fra Kritisk Diskurs Analyse.

Samme konstruktion hvor det rationelle argument er gengivet som 'refereret tale', med en efterfølgende afstandstagen kan ses af det følgende:

“og ja alle steder gik man jo og krydsede fingre for hvad der skulle [ske] der var også tale om omlægning af uddannelser og ting og sager (..) så kort før jul eller det har været i (..) 99 ja der kaldte man samtlige forstandere til møde ovre i Fredericia og samtlige forstandere det var i hvert fald 4 Navigationsskoler 1 Skipperskole 8 Maskinmestreskoler og et par Søfartsskoler vi var så samlet derovre og jeg må indrømme at jeg havde inderst inde havde en fornemmelse af at der ville jo nok ryge en 5 skoler (..) og da der var flest Maskinmestreskoler så tænkte jeg *nå men så ryger der vel en 3-4 af dem og så ryger der nok også en Navigationsskole det kunne meget vel tænkes at være Marstal og måske en Søfartsskole ellers kunne man ikke komme op på 50 millioner* og man startede så derovre med og fortælle lidt om de nye uddannelser der skulle være nogle centre og det hele det pegede mere og mere i retning af et center *det kunne der jo ikke være i Marstal for vi manglede en maskinmesterskole* og så kom så endelig til det kernen i det hele det var at ja *så var der Marstal og den skulle lukkes* som den eneste af de her 14-15 skoler der var” (refereret tale i kursiv)

Beskrivelsen af mødet i Fredericia indledes med en opremsning af hvem ”samtlige forstandere” omhandler. KG refererer derefter delvist i form af 'refereret tale' sine egne tanker omkring situationen for skolerne, hvor han forestiller sig at ca. 5 skoler ”ryger”.

Hans beskrivelse af forløbet, hvor styrelsen fortæller om indholdet af rapporten og planerne for skolerne, indeholder en gengivelse af et rationelt argument i form af 'refereret tale': ”det kunne der jo ikke være i Marstal for vi manglede en maskinmesterskole”. Men med den efterfølgende bemærkning viser KG lav tilslutning til det rationelle argument som gengives. Han gengiver den konklusion der må drages på baggrund af det rationelle argument på en måde, så det fremstår som dramatisk og uretfærdigt: ”og så kom så endelig til det kernen i det hele det var at ja så var der Marstal og den skulle lukkes som den eneste af de her 14-15 skoler der var”. Ordvalget ”som den eneste af de her 14-15 skoler der var” i sammenhæng med den indledende opremsning af de mange forskellige skoler/forstandere, som er tilstede ved mødet, er med til at understrege hvor direkte Marstal rammes af Søfartsstyrelsens beslutning og udtrykker, at det opleves som uretfærdigt.

For KG fremstår oplysningen om, at Marstal skal lukkes som kernen i hele Søfartsstyrelsens rapport, og det står i skarp kontrast til hans egne forudgående overvejelser og forventninger om at flere skoler skulle lukke. Den oplevelse af uretfærdighed og meningsløshed kommer ellers kun ét enkelt sted i interviewet direkte til udtryk, hvor KG helt åbent udtrykke sin uenighed i Søfartsstyrelsen beslutning og rationalet bag det:

“det var [der] de efter min mening trådte sig selv over tærne det var ved og pege på Marstal hvis de havde [peget på] 3 maskinmestreskoler og Marstal og en Søfartsskole jamen så havde det været spredt udover hele landet så var vi aldrig kommet igennem det er fuldstændigt vanvittigt at lukke en skole og spare 10 millioner når kravet er 50”

Der tegner sig et billede af to fronter i sagen. Den ene er Søfartsstyrelsens økonomiske og rationelle diskurs, hvor embedsmandspositionen dikterer de mulige handlinger for KG. Den anden er en lokal diskurs, som karakteriserer lukning af

skolen som en katastrofe, hvilket dikterer opposition til Søfartsstyrelsen og handling til fordel for skolen. Marstal Navigationsskole indgår i begge kontekster, som en institution i Søfartsstyrelsens regi og som den vigtige lokale institution. Særligt forstanderens position er en spydspids mellem de to konkurrerende meningshorisonter og KG vælger en taktik hvor han prøver at balancere de to diskurser og 'sidde med' uden at være åbenlyst og meget aktiv. Det arbejde han gør, gør han ofte i ly af andre eller i diskretion for ikke åbenlyst at modarbejde Søfartsstyrelsen, men det betyder samtidig at han ikke får tilstrækkeligt 'credit' for det i lokalsamfundet. I og med at den lokale diskurs dikterer direkte handling til fordel for skolen fremstår KG ikke som i tilstrækkelig grad tilsluttet den lokale diskurs, og det på trods af at han er 110 procent for bevarelse af skolen. Modsætningerne mellem tilslutning og fremtræden fremgår af de følgende to citater:

”Ja ja jamen det er helt klart at at min sympati var 110 procent på at skolen skulle bevares”

”Nej jeg havde egentlig ikke noget med planlægningen at gøre jeg deltog i det [demonstrationen ved Chr. Borg] og syntes det var nok så spændende (..) men øh der der holdt jeg sådan en passende lav figur for dog ikke og træde Søfartsstyrelsen alt for voldsomt [over tærne]”

Og KG er klar over, at 'karakteren' for hans indsats nok er lidt højere fra Søfartsstyrelsens side end den bedømmelse lokalsamfundet har givet:

”jeg vil sige at jeg efterfølgende har fået ros fra Søfartsstyrelsen fordi jeg taklede det på en pæn og fornuftig måde men jeg har i og for sig også fået det fra lokalsamfundet at de fandt at jeg havde opført mig rimeligt fornuftigt ”

En anden interviewperson (PL) fortæller da også, at det var meget blandet hvordan KG's håndtering af sagen blev vurderet i Marstal. PL som har oplevet KGs diskrete og under hånden arbejde for skolen er klart positiv overfor hans indsats:

PL: ”Meget blandet meget blandet - jeg syntes mange steder der var de helt urimelige. De fattede ikke en skid [af] hvor svær en rolle han sad i, og jeg syntes han var 100 procent for skolen, altså han var meget loyal overfor det her. (...) Han sad jo alligevel og skulle fortælle os nogle ting, som han havde fået fortalt i al fortrolighed som embedsmand, som vi ikke måtte misbruge, og vi skulle samtidig fortælle ham nogle ting som hans styrelse nok ikke ville vide. (...) Han gav os nogle meget værdifulde oplysninger hen ad vejen, hvor han gjorde det udfra den viden om, at det ville vi behandle meget fortroligt, det var meget vigtigt for os”

Også andre lærer på Navigationsskolen giver udtryk for, at man i starten af forløbet handlede forsigtigt (særligt inden offentliggørelse af rapporten) fordi man var ansat af Søfartsstyrelsen og ikke følte, at man kunne handle direkte imod sine foresatte, når der ikke var offentliggjort noget endnu:

SV: ”på det tidspunkt var vi ansat i Søfartsstyrelsen, det var jo vores foresatte der havde sagt. at vi skulle lukke. Og så er det jo lidt svært, og skal

man bare sige: jamen I er da nogle fjolser? Men det hjælper jo egentligt ikke og sige det til sin foresatte. Så man var jo nødt til og kigge på det politisk, og det var egentligt ikke skolen der som sådan styrede det, det var i meget stor udstrækning borgergruppen”

OWP: ”og man kan jo sige, at vi fra skolen side kunne jo ikke sådanne offentligt gå ud og kritisere og hakke på Søfartsstyrelsen, eller gøre noget fordi vi var jo ansatte i Søfartsstyrelsen. Det var jo vores arbejdsgivere, der lavede de her ting og vi skulle være loyale. Og det var vi også, vi var loyale over for dem, men derfor informerede vi jo så nogle af borgerne her i byen, så de kunne tage action på sig”

Men efter offentliggørelse af Søfartsstyrelsens rapport og som tiden går, så vinder den lokale diskurs mere og mere terræn:

OWP: ”Der vil jeg nok sige, da det skete [offentliggørelse af Søfartsstyrelsens rapport] så havde vi nok ikke nogen finfølelse hvad det angik mere (...) så gik vi til kamp”

SV: Altså du kan se det på det tidspunkt hvor vi havde fået og vide vi skulle lukke lige så er man trods alt lidt mere ligeglad med om man skulle blive uvenner med sin foresatte i Søfartsstyrelsen

KG er den eneste som vedblivende søger at balancere de to diskurser, men der er i længden ikke plads til at udtrykke andet end den lokale diskurs på skolen, hvilket fremgår af følgende passage, hvor KG beskriver en hændelse i forbindelse med at han skal byde et nyt hold elever velkommen til skolen den 3. Januar 2000:

KG ”da vi begyndte formodentlig d. 3 januar de nye elever kom (...) skulle jeg så over og byde dem velkommen i i aulaen (...) og der kan jeg huske at jeg nævnte for S. og et par stykker mere at jeg havde tænkt mig at sige at der var jo ikke noget der var afgjort endnu men at man ville selvfølgelig drage omsorg for at der ikke var nogle der kom i klemme med noget altså skulle skolen virkelig gå hen og lukke så ville de blive taget ind på Svendborg det blev de sgu’ meget forarget over at jeg kunne finde på og sige den slags (...) de syntes simpelthen ikke at jeg måtte ikke sige noget om at skolen skulle lukke fordi det var en kendsgerning at den kørte bare videre (...) og jeg syntes jo som studerende var det vigtigt at man fik at vide at vi arbejdede på og omgøre beslutningen men at der var tradition for at når den slags skete at man fandt fornuftige løsninger og sørgede for at de ikke skulle betale dobbelt husleje og flytte hjem og den slags men nej det måtte jeg sgu’ ikke sige (...)

Jeg syntes selv det var lidt lidt billigt (...) fordi det var jo besluttet på højt sted men jeg sagde ikke noget og så gik vi så videre med med arbejdet med de nye elever og det daglige arbejde på skolen

KG vælger altså i denne situation at efterleve de handlingsanvisninger som han møder i institutionen og den meningshorisont som den institutionelle ’logic of appropriateness’ indskriver sig i.

Opsummerende kan man sige, at KG oplever sin placering i orkanens øje som en krydspres situation, hvor han presses af modstridende krav fra hhv. lokal side og fra Søfartsstyrelsen. Men der er ingen naturlov som tilsiger, at man nødvendigvis vil

opleve en åben og diskursiv kompleks situation som et pres. To forhold gør sig gældende her. For det første er det netop i de situationer, hvor der er en diskursiv åbenhed (det vil sige at diskurserne ikke er fast sedimenterede, men problematiserede og dislokerede) og handling ikke er fast etableret, at aktørernes mulighed for handling er til stede. For det andet er aktørerne ikke kun *diskurstagere* – de er også *diskursmager*. De er vedvarende med til at reartikulere diskursen og dermed med til at forme diskursen. Man kan ikke springe ind og ud af en diskurs efter for godt befindende, man er i det diskursive felt og reartikulerer den vedvarende. Det betyder at man altid har mulighed for at forsøge at skabe noget nyt. Diskursen skabes i forløbet og aktørernes identitet skabes ligeså i forløbet. Der er altså en væsentlig aktør dynamik⁹.

En anden aktør i samme position kunne have valgt en anden håndtering af situationen – f.eks. i højere grad forsøgt at artikulere sin position som brobygger imellem de to modstridende diskurser, eller i højere grad helt åbenlyst have jongleret med og spillet på sin centrale position i det oprørte diskursive felt. Det er i høj grad et spørgsmål om aktørens ressourcer om situationer med diskursiv åbenhed opleves som et mulighedsrum mekka eller det er en ubehagelig og presset situation.

Der er principielt uendeligt mange mulige handlemuligheder i diskursivt åbne situationer. Aktørens handlerum indskrænkes dog dels af den institutionelle kontekst og af aktørens andre subjektpositioner. I eksemplet var KG flyttet til Marstal for relativt nyligt, og havde en mindre rodfæstet lokal identitet. Derudover havde han relationer til Søfartsstyrelsen som rakte langt tilbage i hans karriereforløb. Men selv inden for indskrænkninger som disse er der et handlerum for aktøren. For eksempel kunne man lige så vel have forestillet sig, at KG ville reagere imod Søfartsstyrelsen, når han for anden gang indenfor en kortere årrække var ansat på en skole, som blev bebudet lukket. Men han tilslutter sig et 'embedsmands' rationale og samtidig ser han en højere grad af helhed i systemet, hvordan skolen er sidste led i en administrationskæde som går fra finansministeriet og nedefter, og han accepterer denne fortolkning af situationen.

Ovenstående er et eksempel på, hvordan man med Kritisk Diskurs Analyse kan arbejde indgående med en tekst og både få oplysninger om den enkelte aktør men også om de sammenhænge vedkommende er en del af. Beskrivelsen har indtil nu fokuseret på en enkelt aktør, og Kritisk Diskurs Analyse er en velegnet fremgangsmåde til at studere f.eks. rollehåndtering og hvordan interviewpersonen oplever sin rolle i en given sammenhæng. Men som tidligere nævnt er en subjektposition ikke fritsvævende men knyttet til en kollektiv diskursiv struktur. I denne sammenhæng viser KGs placering i orkanens øje os omridset af de konkurrerende diskurser og den lokale diskurs styrke i forhold til at mobilisere kræfter og anviser 'rigtig' handling.

I det følgende vil jeg tegne et billede af det meningsmæssige indhold som artikuleres i den lokale diskurs. Interviewet med KG giver ledetrådene, som jeg supplerer med andre interview¹⁰. Der er enkelte elementer som ikke optræder

⁹ Disse forhold bekræfter, at diskursanalysen ikke er en strukturalistisk teori hvor aktørernes handlinger er determinerede og strukturerede af diskurserne. Hvis dette var tilfældet ville en diskursiv kompleks situation afføde en krydspres situation for aktøren.

¹⁰ Interviewpersonerne er hhv. den nuværende rektor på Marstal Navigationsskole (herefter SV), prorektor på Marstal Navigationsskole (herefter OWP), en søassurandør som flyttede til Marstal for 4-5 år siden (herefter PL), Kommunaldirektøren i Marstal Kommune

nævneværdigt hos KG, fordi han også i et vist omfang artikulerer en embedsmands-/Søfartsstyrelsesdiskurs og pga. hans baggrund som lærer i København og tilflytter til Marstal. Indholdet af disse er da primært hentet fra de øvrige interview.

Den lokale meningshorisont

Som de ovenstående citater har vist, så omtaler KG det som en ”katastrofe at lukke skolen”. I ’katastrofescenariet’ indgår der flere elementer. For det første opfattes det som et stort *økonomisk problem* for især Marstal, men også for resten af øen, hvis skolen lukker. Skolens lærere (med familier) og elever skaber bredt set omsætning i Marstal. En omsætning som ville forsvinde med skolen. Den manglende omsætning ville skabe en generel arbejdsløshed i byen, ligesom der muligvis ville blive en gruppe af navigationslærere som ikke umiddelbart kunne få andet arbejde. Navigationslærerne hører til den mindre gruppe af mennesker i Marstal med en lang uddannelse og en relativ høj indtægt – så byens skattegrundlag ville blive reduceret. Marstal hører i forvejen til blandt de fattigste kommuner i landet, og lukningen ville altså forværre situationen yderligere:

KG: ”I samme øjeblik man lukker skolen deroppe, jamen så har vi heller ikke noget og bruge kollegierne til. I forvejen så er øen under affolkning og pludselig så ville der altså ryge en 100 20 30 mennesker. Det ville jo være katastrofalt, det ville gå udover byen altså forretningsdrivende og ikke mindst værtshusene så og det var virkelig en katastrofe

For det andet betyder skolen at der sker en befolkningstilgang til Marstal som er meget vigtig for øsamfundet. Øsamfundets generelle mangel på arbejdspladser og uddannelsessteder betyder, at de unge Ærø’boere i stor stil flytter fra øen for at tage en uddannelse eller fordi de får arbejde et andet sted. Men en del (og man har sat det til 16-17 %) af eleverne fra Navigationsskolen bliver boende i Marstal efter endt uddannelse. De gifter sig ’lokalt’ eller tager en kæreste/kone med sig til Marstal. Det omtales som tilførslen af *’nyt blod’* til øen:

SV: ”Øh men det er jo egentligt meget bogstaveligt det der med blodet til byen, fordi vi har jo en masse statistikker der viser, at cirka en 16 procent af eleverne bliver boende og det er det nye blod. Jeg ved ikke hvor de ellers skulle komme fra, fordi sådan et sted som Marstal og alle andre små byer på den størrelse, de kæmper jo alle sammen med, hvor får vi arbejdspladser fra?”

EK: ”så derfor har vi haft behov for, at der kommer nyt blod til byen her, og det har vi jo [fået] i kraft af vores navigationskole

Argumenterne omkring den økonomiske betydning og ’det nye blod’ kædes derefter sammen, i det de nye familier igen betyder at der skabes nye arbejdspladser og omsætning i byen (daginstitutioner, skole, servicefag, dagligvarer osv.). Skattegrundlaget forbedres osv. Skolen er derfor med til at sikre en tilgang af mennesker til ø’en som puster liv og også økonomisk liv i et samfund på pumperne.

(herefter LR) og Museumsinspektør på Marstal Søfartsmuseum (herefter EK). Alle interviewpersonerne var på forskellig vis meget involverede i arbejdet for at bevare skolen.

Det er en samfundsmæssig udvikling, som skolens lukning ville få til at vælte som en række dominobrikker.

KG: ”Og jeg kan huske jeg var nede i Trælsten, hvor vi stod og snakkede om det, og der sagde de med det samme, altså havde skolen lukket, så havde vi måtte sige farvel til to af vores ekspedienter (...) her i Marstal for det det kunne omsætningen ikke bære. Det gælder frisør, det gælder værtshuse, det gælder sgu’ alt. De unge mennesker piver godt nok over, at de ikke har nogle penge, men i virkeligheden så lægger de altså ukristeligt mange penge her (..) og så er der det der med, at de indfødte de kan altid håbe på, at en af deres døtre bliver gift med en navigator”

Et billede som flere bruger er, at Navigationsskolens betydning for Marstal med hensyn til økonomi og tilgang af unge mennesker (hvoraf en del bliver boende efter endt uddannelse) tilsvare Københavns Universitets betydning for København.

KG: ”det her det gik kun ud over Marstal, og betydningen af skolen er mere eller lige så stor som et universitet i København ”

Sammenligningen MED Københavns Universitet bygger ikke på en faktuel beregning, men det er et stærkt og let forståeligt billede som kan kommunikeres til omverdenen.

Skolens betydning som symbol på søfartsidentiteten

En anden og meget vigtig del af meningshorisonten omkring Navigationsskolen er dens placering og betydning som symbolet på den maritime identitet i Marstal og på Ærø - på søfartstraditionerne som er kernen i den lokale identitet. Og netop fordi denne tradition og identitet er truet af den generelle udvikling i erhvervet (færre små-skibe, færre rederier, færre danske sømænd osv.) bliver hver en del af det som er tilbage yderst vigtig.

LR: Marstal specielt og hele Ærø er gennemsyret af søfart, altså det er simpelthen en del af vores identitet. Det er måske kernen i vores identitet på Marstal og man kan sige den fornemste eksponent for alt det maritime her på Ærø, det er jo navigationsskolen. Altså det er jo pryd billedet, det er jo der man har de ypperste maritime discipliner, det er der man oplærer officererne til den danske handelsflåde, altså det er jo virkelig vores stolthed ikke. Det er ikke kun et spørgsmål om noget praktisk og noget økonomisk, det er også virkelig et spørgsmål om noget kulturelt, noget socialt og vores selvforståelse, vores identitet når det kommer til stykket. Så det var vores identitet der var på spil da navigationsskolen var lukningstruet. Altså det var meget mere end bare noget økonomisk, det var meget mere end bare det her med at nu måtte vi drosle ned på Ærø, nu kunne vi ikke få samfundet til at hænge sammen længere. Altså vi var i fare for at blive rodløse, det ville være et helt andet liv der skulle leves og det ville være på nogle helt andre præmisser jo. Vi skulle simpelthen helt omdefinere vores tilværelsesgrundlag. Det her samfund er så enestående forbundet med det maritime”

KG: ”jeg tror ikke der er nogle familier i Marstal, som ikke på en eller anden måde har kontakt med nogle der sejler. Det kan være en nabo, det kan være familie, venner og det betyder så også, at de i en hel usædvanlig

grad lever med i skolens [liv] og da det så brændte på, jamen så behøvede man sgu' ikke at være sømænd eller (..) ja altså det var bare naturligt at man deltog i det der [arbejdet for at bevare skolen] men ellers Gud og hver mand har på en eller anden måde tilknytning til søfart her"

Det er gennemgående at man er 'stolt' af den og at man ikke kunne forestille sig byen uden Navigationsskolen. Byen ville ikke være den samme by uden skolen.

EK: "det er vores navigationsskole det er en af grundpillerne for vores samfund og (...) vi er lidt stolte over vores skole"

KG: "jeg tror sgu' alle er stolte af den skole der på en måde, som man ikke kender andre steder i landet (...) Det har noget at gøre med, at det er en skole der uddanner navigatører og der bor så mange navigatører i byen her. Den har altid været velfungerende (..) man er stolte af den"

"Det maritime miljø styrker elevernes uddannelse"

Den lokale maritime tradition kædes også sammen med skolen på mere uddannelsesmæssig vis, idet en del af argumenterne handler om, at elevernes uddannelse forbedres kvalitativt i og med at de befinder sig i det maritime miljø også efter skoletid. Når de går en tur i gaderne eller ved havnen, når de går på værtshus er der fyldt med søfolk, redere, navigatører o.lign. Hvis de er privat indkvarteret har familien sandsynligvis en relation til søfart, og selv de lokale piger har en identitet, som måske bedre kan rumme livet som 'sømandskone'¹¹.

EK: "vi har nogle kvaliteter i kraft af den maritime tradition og tilknytning og indstilling til den (...) og det er et godt sted for søfartselever og blive uddannet"

PL: "det er [den] bedst tænkelige uddannelse du kan få, fordi uddannelsen kørte døgnet rundt (...) de vadede jo rundt i fagfolk hele døgnet"

KG: "mange eller et utal af de elever vi har bliver gift med piger fra lokalsamfundet, og for dem er det og sejle en hel naturlig ting. Og det gør, at de sidder ikke og hiver i manden, nu skal du altså komme hjem og gå i land. Nej de kommer til og sejle meget mere"

Uddannelses- og erhvervspolitik

Søfartstyrelsen pegede på to årsager til at lukke Marstal Navigationsskole: "For det første vil der af kapacitetsmæssige årsager ikke være behov for skolen, og for det andet vil den ikke kunne bringes til at passe ind i den nye struktur, som bygger på det princip, at hele uddannelsen skal kunne gennemføres på samme institution." (Rapport om struktur og kapacitet på Søfartstyrelsens skoler, December 1999: afsnit 4.1 Forslag til fremtidig skolestruktur).

En del af Søfartstyrelsens planer om omlægninger af skoleområdet bunder i, at man har ændret på uddannelserne og indført en ny junior skibsofficer uddannelse kaldet

¹¹ Når det med kæresterne og konerne på flere måder spiller en rolle i diskursen er det fordi navigatør uddannelsen er en overbygning til søfartuddannelsen som kan tages efter obligatorisk sejltid. Det er altså ikke en ungdomsuddannelse og derfor er eleverne lidt ældre og i den 'giftmodne' og 'familiestiftende' alder!

Dual Purpose som indebærer at officerer efter grunduddannelsen på en søfartsskole, skal uddannes til både navigatører og maskinmestre. Samtidig ønskede Søfartsstyrelsen at opstille en målsætning om ”én uddannelse – én institution” fordi man mente, at det ville skabe bedre og billigere studiemiljøer¹². Hvor man tidligere skulle flytte rundt til forskellige institutioner for at sammenstykke uddannelsen, ville man nu lave uddannelsescentre hvor der både er en søfartsskole, en navigationsskole og en maskinmesterskole samlet et sted. På Ærø er der ingen maskinmesterskole og man ville derfor ikke kunne tilbyde en Dual Purpose uddannelse.

Søfartsstyrelsen artikulerer altså elementer om besparelse, effektivisering og kvalitetsforbedring af uddannelserne.

Her valgte man fra lokalt hold for det første at forsøge at vende argumentet på hovedet og argumenterede for, at man ikke skulle reducere uddannelseskapaciteten, men i stedet satse på at rekruttere flere elever. Af Søfartsstyrelsens rapport fremgik det bl.a. at man over en årrække ville komme til at mangle søfartsuddannet personale, fordi tilgangen til uddannelserne har været faldende.

SV: ”vi har ikke overkapacitet i forhold til hvad erhvervet siger vi skal uddanne, vi har nok en overkapacitet i forhold til hvad der er elever”

For det andet søgte man at tilbagevise Søfartsstyrelsens rapport og vise at f.eks. beregninger over kapacitet og elevantallet på Marstal Navigationsskole (og generelt set for skolerne) byggede på forkerte præmisser.

SV: ”[da] vi skulle lukke, havde de jo nogle statistikker der sagde [at] i år 2003 der havde vi 20 elever tilbage eller sådan et eller andet. Det var deres fremskrivelse og dem har vi så angrebet og sagt, det passer ikke det der, det er ønsketækning eller hvad nu I vil kalde det”

I Danmark hører søfartsuddannelserne under Erhvervsministeriet og der er tradition for at erhvervet har meget stor indflydelse på uddannelsernes udformning og tilrettelæggelse. Grænserne mellem uddannelsespolitik og erhvervspolitik er derfor meget flydende. Derfor søgte man for det tredje fra Marstal side at få åbnet op for, at der ikke kun var brug for folk med Dual Purpose uddannelsen, men at de mindre rederier havde brug for folk med en kortere uddannelse. Derved kunne man fortsætte med den type skibsføreruddannelse man hele tiden har leveret på Marstal Navigationsskole:

EK: ”så vi tror på, at man kan bruge den almindelig skibsføreruddannelse, tror også der vil være et klientel til det”

PL: ”husk på, det er jo ikke kun nok og redde navigationsskolen, vi skulle jo også have ændret hele uddannelsen og åbnet op for den gamle uddannelse”

12 Bedre fordi det bliver lettere for den studerende at gennemføre studiet når man ikke skal skifte bolig og studiemiljø undervejs i uddannelsen og fordi uddannelsen derved kommer til at virke mere sammenhængende. Billigere fordi der vil være visse stordriftsfordele ift. administration m.v. ligesom man kan få flere eleverne i de enkelte klasser fremfor at køre med en meget lav klasse koefficient (Rapport om struktur og kapacitet på Søfartsstyrelsens skoler, December 1999: afsnit 2.4 Omlægning af uddannelserne i Danmark).

KG: ”jeg har sgu’ da snakket med mange rederier og skibsinspektører for rederierne der har sagt (...) vi har ikke tænkt os og bruge dem selv, vi vil bare have styrmænd og maskinmestre som vi altid har haft”

SV: ”så har vi også en opfattelse af, at det er faktisk er et forkert koncept for største parten af rederierne. Jeg er ikke i tvivl om at Mærsk kan bruge det. Mærsk har en meget stor organisation og er meget dygtige og skal bruge en forfærdelig masse folk i til det store firma, og der vil Dual Purpose folkene passe fint ind. Men det er vores absolutte opfattelse, at der er ingen af de andre rederier der har gjort sig klart hvad fanden de vil med [uddannelsen] (...) Og så føler vi det er spild af uddannelse og give folk to uddannelser, (...) når de ikke ved hvad de vil bruge den til. Så derfor satser vi på, at man også har brug for nogle der bare er uddannet som navigatører”

En af de mindre rederiforeninger, Rederiforeningen af 1895, var bl.a. i deres høringssvar med til at fremføre dette synspunkt.

Fremtiden i erhvervet – coastertrafik og miljøpolitik

I forlængelse heraf er der endnu en ’klump’ af elementer som kan identificeres i diskursen, som kobler sig til erhvervs politik som policyområde. Her handler det om rederi erhvervets betrængte vilkår og betingelser, bl.a. for at forny bestanden af skibe:

SV: ”en af de ting der bekymre mig i fremtiden, det er jo [at] mindre skibsfart har det [af] helvede til rent økonomisk, fordi vi traditionelt får en meget stor del af vores elever der fra. Der har været mange uddannelsespladser på sådan nogle skibe og vi afleverer selvfølgelig også en hel del af de færdig uddannede som støtte til [de] skibe. De har det ikke ret godt, de har ikke tjent penge i årevis. De har ikke råd til og forny flåden. Deres skibe er snart ved at være gamle, og de tjener stadig ingen penge og det kan jo ikke blive ved og gå”

PL: ”og vi skulle så alle sammen gå ind og redde rederi faget. Fordi en ting er og redde navigationsskolen, det er fint nok, men der er altså også problemer i de der skibe derude, så ambitionsniveauet var højt og vi arbejde meget alvorligt på også at få lavet en redningsordning”

PL: ”vi kom meget længere end skal vi sige end skolens problemer. Vi kom ind og berørte de mindre rederiers problemer”

Også andre policyområder som trafik- og miljøpolitik vedrørende transport af gods m.v. på skibe frem for på lastbiler artikuleres:

SV: ”Ja og det kan man jo så se lidt med bekymring [på], fordi at de danske politikere er jo meget flinke til at sådan sige uha ja vi skal have det hele ud og sejle, fordi det er mere miljørigtigt og alt sådan noget, men kontante tiltag i den retning, det kniber det altså alvorligt med”

EK: ”så er det altså 3 stjernet idioti at slæbe dem på hundredvis af lastbiler henover Storebæltsbroen i stedet for at sejle dem meget mere miljøvenligt end de der osende lastbiler. Men der har man en overordnet lov der siger,

at de danske havne skal hvile i sig selv. Det vil sige man lægger nogle store afgifter på skibene og det vil igen sige, at al transport som fornuftig logik vil sige, at den skal sejles over til øen, den foregår på gummihjul og det er en politik”

PL: ”man var klar over [at] vi skulle have en skrotningsordning og der var også noget miljømæssigt, det kan SF jo skidegodt lide, og det var noget med at vi havde fået undersøgt at man kunne lægge en speciel katalysator ind i nyere skibe [og] begrænse forurening og alt det der. Så det koncept lagde vi foran ham og det var han meget enig med os i”

Bevarelse af lokalsamfundet – Ydre Danmark versus Centralisme

En ’gren’ af argumenter artikulerer Marstal og Ærø som et udkantsområde. Her er det et regionspolitisk policyområde, som man taler sig ind i. Det drejer sig om bevarelse af levedygtige lokalsamfund, som har vanskelige vilkår på grund af deres regionale placering som yderområde:

SV: ”Men det er også noget som os i Ydre Danmark hvis vi skal kalde det, det er jo noget vi hører gang på gang. Politikerne siger, at nu skal vi også sørger for at holde liv i ydre områderne, og så er det da livsbekræftende i hvert fald denne her ene gang træffer [de] en beslutning, som ligesom bakker det op jo, fordi det er jo ikke altid de gør det”

SV: ”Men vi har jo så bare vores lokalsamfund, hvor skolerne er meget vigtig for lokalsamfundet og det er jo den økonomi en politiker skal gå ind og se. De står altid og siger, vi skal støtte udeområderne og derfor er det selvfølgelig også svært for dem og træffe en beslutning om og lukke det der er livsnerven i sådan et lille samfund her”

Disse elementer artikuleres også i et vist omfang sammen med de økonomiske problemer som lukningen af skolen ville forårsage, men i højere grad artikuleres den op imod det man er ydre i forhold til nemlig det centrale – centralisme. København – politikere og embedsmænds højborg – langt fra hvor og hvordan livet leves i yderområderne:

EK: ”siden 2. Verdenskrig har de jo ment, at centralisering var det eneste saliggørende, og jeg tror ingen gang de tænker på det. Det er bare et ord - centralisering - det står for dem som en kvalitet. Så derfor har man jo virkelig skulle sættes ind på større enheder allerhelst i hovedstaden selvfølgelig”

”David og Goliath”

Sammenkædet med yderområde versus centralismen er der en artikulering af kampen som den lille mod den store, David mod Goliath, overgreb mod det lille samfund, og selvbeskrivelser som ’den lille’ ’de små samfund’ osv.

SV: ”journalisterne falder for den lille ø Davids kamp mod Goliath eller noget i den stil der”

SV: ”Det tror jeg meget små samfund gør, altså lokalpatriotisme i stor udstrækning, de store skal fandeme ikke komme og tryne os og sådan noget”

EK: [vi] gik mod det med, at vi små samfund hele tiden skal tromles over enden, og hvor man så bare ikke står med hatten i hånden, hvor der endelig var et samfund der kunne sætte sig op i mod det og give udtryk for det”

Marstal og Dansk Søfartstradition

Endelig er der en del af diskursen som artikulerer Marstal som en uundværlig del af ’dansk søfart’ og Danmarks tradition for søfart. Marstal er en af rødderne for Danmarks identitet som søfartsnation og kapper man rødderne, så bliver man rodløs og noget væsentligt tabes:

EK: ”skolen den er vigtigt ikke bare for Marstals eksistens, men altså den er også omvendt, den har betydning for dansk søfart (...) ja altså søfart og Marstal det er jo to ting man nævner i samme åndedræt, sådan har det jo været alle tider”

EK: ”på det maritime landkort eller søkort må man hellere sige, har vi altid været med. Altså i dagens Danmark der ligger vi jo ude væk fra de store motorveje, men kigge man på de oprindelige kort som jo er søkort, vandvejene, der ligger vi jo centralt. Men det er jo sådan i dag, at der mener man jo, at vandet det skiller. Man er ikke klar over, at det forbinder og vandet det forbinder det har det gjort altid, men man tror man skal banke broerne i for at komme fremad. Man har jo glemt, at man kan sejle og det har vi altså ligesom ikke rigtigt glemt”

Det er samme forbindelse mellem Marstal og en dansk national identitet som forfatteren Carsten Jensen artikulerer i Jyllandsposten den 9. Januar 2000 under rubrikoverskriften ’kommentar’¹³. Carsten Jensen er født i Marstal og har fortsat familiemæssig tilknytning til byen:

”Marstal, der ligger på Ærø i det Sydfynske Øhav, har i århundreder haft en enestående position indenfor den søfart, der engang var en af Danmarks hovederhverv. Skonnerter fra Marstal har ikke blot sejlet overalt i verden, men også sejlet sig ind i den danske bevidsthed som en del af en national kulturarv. ”

Carsten Jensen beskriver derefter hvordan sømænd har haft en rolle i den danske litteratur – hvordan der hos både Karen Blixen og Thorkild Hansen optræder en sømand fra Marstal. Disse sømænd findes fortsat i Marstals gader. Denne kulturarv kobler Carsten Jensen derefter til den nutidige politiske debat om dansk identitet:

”Vi er meget optaget af det nationale i denne tid og diskuterer indtil det trættende, hvad det vil sige at være dansk. ”Du danskes vej” hed det

¹³ Flere interviewpersoner har nævnt den ’kommentar’ af Carsten Jensen og omtalt den som en beskrivelse af hvordan det opfattes i Marstal, men skrevet med forfatterens evner med sproget. Der er ingen tvivl om at artiklens kobling mellem Marstal – søfartstraditionen og den danske identitet vakte genklang.

engang om havet og sømandens gerning, men den side af den nationale arv er glemt.”

”I globaliseringens tidsalder er sømandens arv måske ikke den værste at tage med sig. Vi har brug for at navigere i mere end en forstand, og vi har brug for en by som Marstal, også som et symbol, der minder os om, at selv om vi kun er en flække i bunden af noget, der minder om en indsø, så står selv den mindste havn i forbindelse med verdenshavene.”

Som det er fremgået af det ovenstående, så er det en meget bred vifte af elementer, som artikuleres til en samlet diskurs til forsvar for Navigationsskolens fortsatte eksistens i Marstal. Opsummerende er de elementer som kan identificeres i diskursen altså:

For det første navigationsskolens *økonomiske betydning* for byen; for det andet tilførslen af *nyt blod* til samfundet i og med at en del elever gifter sig og bosætter sig lokalt; for det tredje skolens betydning som *symbol på den lokale søfartsidentitet*; for det fjerde *den lokale maritime traditions betydning for kvaliteten af elevernes uddannelse*; for det femte *erhvervets behov for yderligere rekruttering til søfartsuddannelserne* fremfor at nedlægge uddannelsespladser; for det sjette at gå imod styrelsens tal m.v fra rapporten vedr. *skolens kapacitet* og slå på *skolens kvalitet i uddannelsen*; for det syvende *erhvervets behov for at den gamle uddannelse bibeholdes* til de mindre skibe, så der ikke kun uddannes Dual Purpose officerer; for det ottende *erhvervets fremtid* – de svære vilkår for de mindre skibe (udskiftning af skibe) og der kobles også til en *trafik og miljøpolitisk diskurs*; for det niende *regionspolitik* hvor man arbejder for at bevare og opretholder *levedygtige yderområder* og bryder med en stigende *centralisering*; og endelig for det tiende betydningen af *søfartsidentiteten for en dansk national identitet*, hvor søfartstraditionen beskrives som de glemte rødder som den nationale identitet hviler på.

Disse elementer kobles på kryds og tværs i diskursen og griber ind i hinanden. De fungerer altså ikke som en lang kæde af argumenter, men mere som et puslespil hvor alle brikkerne passer sammen og kan sættes sammen på forskellig vis. Og netop diskursens mangfoldighed fremstår som en styrke, fordi den muliggør en kobling til flere etablerede policyområder: regionspolitik, erhvervs politik og miljøpolitik. Det betyder at den diskursive kamp udspilles i en større og mere flertydig arena. Med ”Rapport om struktur og kapacitet på Søfartsstyrelsens skoler” forsøgte Søfartsstyrelsen at etablere den diskurs som diskussionen om Navigationsskolen skulle foregå inden for, en diskurs med elementer om besparelse, effektivisering, kvalitetsforbedring og uddannelsespolitik. Men kun en mindre del af den lokale diskurs taler op imod Søfartsstyrelsens rapport og diskurs. Der skabes i stedet en større og bredere sag, hvor selv spørgsmålet om vores nationale identitet bringes på banen, ligesom den danske folkesjæls forkærlighed for at holde med lille Claus frem for store Claus aktiveres! Ved på den måde at universalisere en ellers partikulær interesse i at bevare skolen, kan der skabes relationer og allianceparter, som gør det muligt for langt flere aktører at identificere sig og engagere i kampen for Marstal Navigationsskole. Det skal selvfølgelig ses som en selvforstærkende proces, for diskursen bliver sandsynligvis også netop meget favnende, fordi forskellige aktører kobler sig til sagen med hver deres individuelle vinkel og tilgang. Men alle disse vinkler kan optages i diskursen, hvis de tjener det erklærede mål om at forsvare skolens eksistens. Diskursen fungerer som

en fælles 'hat' hvorunder man kan indskrive sig med en variation af politiske projekter (rederi branchens fremtid, skolens fremtid, kommunens økonomi, regionernes udvikling osv.)¹⁴. Aktørerne er altså ikke bundet sammen af én fælles interesse, men af et meningsfællesskab, hvor Marstal Navigationsskole bliver en katalysator og et symbol på alle disse politiske projekter.

Det meningsfællesskab som udtrykkes med diskursen forekommer meget stærkt etableret og kohærent. Dels fordi elementerne som sagt kan og bliver koblet på kryds og tværs og dels fordi det er bemærkelsesværdigt, at uanset hvilken position interviewpersonerne taler fra (det være sig borger, politikere, eller lærer på skolen) refererer de til den samme brede meningshorisont. Der kan selvfølgelig være lidt forskel på, hvordan de enkelte elementer vægtes i betydning, afhængigt af hvilken position man taler fra, men det er stadigvæk slående hvilken villighed der er blandt aktørerne mht. at artikulere mangfoldigheden af elementer, samt den høje grad af fælles sprogbrug som de artikuleres med. Det er ofte de samme ord og vendinger som anvendes, hvilket nok er fremgået af de mange citater i det ovenstående. Det fortæller noget om, at diskursen har formået at sætte sig igennem og vinde indpas både i selve forløbet og efterfølgende. Den giver i sin mangfoldighed mening for samtlige aktører uanset udsigelsesposition. Det er blevet en fælles identitet og meningshorisont, som etablerer en fælles problemforståelse og forståelse af 'hvem vi er'. Som en interviewperson siger:

PL: ”der kom jo en masse fakta på bordet, altså omkring værdien af skolen for øen. Det syntes jeg var ekstremt interessant, jeg kendte ikke de tal før. Jeg var egentligt ikke klar over hvor stor betydning det havde for Ærø, hvor mange der bliver boende og sådan noget, det er jo rimeligt afgørende. Og alle de tal, det fik vi alle sammen banket ind i hovedet, så det er vigtigt, dem kender alle på Ærø”

Men det gælder ikke kun befolkningen på Ærø – også politikere på nationalt niveau som engagerede sig har kunnet referere de samme argumenter og 'etablerede sandheder'. Det viser hvordan identitet og præferencer og politisk styrkeforhold er noget som etableres i den politiske proces og ikke forud for processen.

Jeg vil afrunde denne del med et citat fra et svarbrev af 9. Februar 2000 som daværende erhvervsminister Pia Gjellerup sendte til borgmester Karsten Landro, Marstal Kommune og borgmester Jørgen Otto Jørgensen, Ærøskøbing Kommune efter at hun havde truffet beslutningen om at opretholde Navigationsskolen i Marstal:

”Jeg har i pressen kunnet se en stor taknemmelighed strømme mig i møde. Det er jeg selvfølgelig glad for, men jeg synes, at det er lige ved at være for meget at blive takket for at tage de hensyn som en ansvarlig minister må tage – hensynet til uddannelsesniveau og hensynet til lokalsamfundenes udviklingsmuligheder.” (understregning i originaltekst)

¹⁴ Mit bud er, at når den store mangfoldighed kunne rummes og spille konstruktivt sammen i processen skyldes det nok også, at forløbet var kort og intensivt og formet som en protest mod en beslutning, hvor løsningen umiddelbart fremstod som den simple bevarelse af noget allerede eksisterende. Havde man skullet forme en vedvarende alliancekoalition og opstille en alternativ politisk løsning havde diskursen og alliancer eventuelt formet sig anderledes eller forandret sig i længden med eksklusioner og inklusioner af aktører og ressourcer.

Som det fremgår henviser ministeren i sit brev til forhold (lokalsamfundenes udviklingsmuligheder) som rækker langt udover Søfartsstyrelsens rapport som begrundelse for at bevare Marstal Navigationsskole. Og hun gør gældende, at hvis man vil handle ansvarligt så tager man et bredt perspektiv ind i overvejelserne. Det er altså lykkedes at etablere den bredere diskurs som uomgængelig, hvis man vil handle hensynsfuldt og ansvarligt.

Diskursiv afgrænsning af aktører

Som tidligere nævnt var det en bredere kreds af aktører som indskrev sig under den diskurs som er blevet beskrevet ovenfor: skolens ansatte, borgere, kommunal- og national politikere, faglige organisationer, en rederiforening, en skipperforening osv. Ved at se på hvilke 'vi' og 'dem' positioner som etableres, og hvilke relationer og alliancer som knytter sig til de etablerede meningshorisonter, kan man identificere de grænser som produceres med diskurserne. De kan falde samme med formelle organisatoriske eller territoriale grænser, men vil også kunne overskride disse og etableres på tværs af formelle enheder og aktører. Diskursanalyse kan på den måde anvendes i en analyse til at afgrænse enheder bestående af aktører og institutioner - en afgrænsning som ikke etableres på formelle skillelinjer, men baseres på de diskursive skillelinjer som produceres. Diskursanalysens udgangspunkt i diskursers kontingens og behovet for vedvarende artikulation af diskurser betyder at tilgangen giver en orientering mod hvor grænserne drages, eventuelle forandringer og reetablering med et andet indhold.

Det kan eksemplificeres med sagen om Navigationsskolen. Det 'vi' som knyttede sig til den identitet som blev konstrueret i forløbet omfattede selvfølgelig Marstal, men i høj grad også Ærø som et hele. Ærø er ellers kendt for en 'broderstrid' mellem Marstal og Ærøskøbing kommuner, og en lokal Marstal identitet ville derfor i andre sammenhænge ikke inkludere Ærøskøbing. Men i denne sag er truslen 'udefra' så stor, at modsætninger som ellers er tilstede opløses i situationen og ændrer efterfølgende karakter. Artikulationen af et 'vi' omkring hele Ærø og sammenholdet omkring Navigationsskolen betyder, at man må reartikulere forholdet mellem kommunerne på øen. Det er ikke længere muligt at trække grænsen på helt samme vis.

En af interviewpersonerne som er flyttet til øen beskriver de kendte grænser:

PL: ”jeg har da også studeret den gennem tiden, det kan man ikke lade være med, den der mærkelige holdning med at man er adskilt. Altså der er to lejre. (...) Man adskiller øen, der går en mur igennem øen. Mellem Marstal og Ærøskøbing og Søby også”

PL: ”jeg møder en gang til noget selskabeligt nede på havnen en rigtigt inkarneret Marstaller. Vi sidder og får noget øl og brændevin og sådan folkefest. Vi snakker og så siger jeg til dem: nå dem der oppe i Ærøskøbing de er da ikke så slemme. Så rejser der sig en gammel kone op: jo det kan jeg godt sige dig du der tilflytter - jeg kan ikke være i stue med dem og så ville hun ikke snakke mere med mig”

Men efter at Marstal og Ærøskøbing Kommuner og borgere havde arbejdet sammen for at bevare Navigationsskolen, skete der en vis opblødning af den ”mur” gennem øen som betød, at man etablerede et samarbejdet omkring bl.a.

turistforeningerne, fælles erhvervskontor m.v. Det vil sige, at der skete forandringer i den institutionelle og organisatoriske struktur i det lokale:

PL: ”Ærøboerne har den fordel, at hvis der kommer en ydre fjende så kan de fanden glemme alle de der skel, men i kraft af det sammenhold man fik bygget op over øen i forbindelse med Navigationsskolen der tog vi fat i turistforeningerne. Politikerne de gik kort efter [ud] og sagde nu skal vi altså prøve og få lagt de her kommuner sammen. (...) Man har lavet et fælles bibliotek man har lavet et fælles erhvervskontor. (...) og alt det kom af det der, det det syntes jeg nok man kan tolke, det syntes jeg”

Fremfor at operere med formelle grænser for det lokale stiller man sig med en diskursanalytisk tilgang åbent overfor, hvor grænserne for det lokale går. Når man opgiver at operere med på forhånd givne enheder bliver etableringen og afgrænsningen af enhederne og deres identitet en integreret del af forskningsprocessen. Inklusion og eksklusionsmekanismerne bliver information om, hvad der producerer kollektiv identitet i det lokale. Det giver blik for det som konstrueres i forløbet, og hvilken betydning den diskursive konstruktion havde for det handlingspotentiale og handlingsrationale som blev skabt i det lokale både i forløbet og efterfølgende.

Litteraturliste

Chouliaraki, Lilie og Norman Fairclough (1999): *"Discourse in Late Modernity, Rethinking Critical Discourse Analysis"*. Edinburgh University Press, Edinburgh.

Chouliaraki, Lilie (2002): 'The contingency of Universality': Some Thoughts on Discourse and Realism. *Social Semiotics*, Vol. 12, nr. 1, April 2002.

Erhvervsministeriet. Brev af 9. Februar 2000 fra Erhvervsminister Pia Gjellerup til Borgmester Karsten Landro, Marstal Kommune og Borgmester Jørgen Otto Jørgensen, Ærøskøbing Kommune.

Fairclough, Norman (1992): *"Discourse and Social Change"*. Polity Press, United Kingdom.

Fairclough, Norman og Ruth Wodak (1997): "Critical Discourse Analysis" i van Dijk, Teun A. (ed.), (1997): *"Discourse as Social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction, Volume 2"*. Sage Publications, London.

Howarth, David (2000): *Discourse*. Open University Press, Buckingham, UK.

Laclau, Ernesto & Chantal Mouffe (1985): *Hegemony and Socialist Strategy*, Verso, London.

Laclau, Ernesto (1992): Universalism, Particularism, and the Question of Identity, *October*, nr. 61, MIT Press.

Laclau, Ernesto (1993): "Discourse". I Goodin and Pettit (eds) (1993): *A Companion to Contemporary Political Philosophy*. Blackwell, Oxford.

Mouffe, Chantal (1993): *The Return of the Political*. Verso, London.

Søfartsstyrelsen, december 1999: "Rapport om struktur og kapacitet på Søfartsstyrelsens skoler"

Torfinn, Jacob (1999): *New Theories of Discourse, Laclau, Mouffe and Žižek*. Blackwell Publishers, Oxford, UK.

RESEARCH PAPERS from the Department of Social Science

To obtain a copy:

The papers can be downloaded free from the following address:

<http://www.ssc.ruc.dk/>

Paper-ready copies can also be obtained at a price of 40 DKK

Request and order for paper-ready copies can be made to the following address:

Secretary Janni Villadsen

Department of Social Sciences

Roskilde University

P.O box 260

4000 Roskilde

Phone +45 4674 2597

Fax + 45 4674 3080

Research Paper no. 1/00

Birgit Jæger
SCOT in Action

Research Paper no. 2/00

Leopold Galicki
Det Sociologiske Værksted

Research Paper no. 3/00

Anders Mathiesen
Nyliberalismen – og de 'stærke' ledere

Research Paper no. 4/00

Eva Sørensen & Jacob Torfing
Kompetenceudvikling i Danmark

Research Paper no. 5/00

Susana Borrás
Science, technology and innovation in European Politics

Research Paper no. 6/00

Lars A. Engberg
Social housing in Denmark

Research Paper no. 7/00

John Andersen
Køn, klasse og ligestilling

Research Paper no. 8/00

Anne Reff Pedersen, Svend Bayer og Nina Middelboe
En præsentation af KIT
- At arbejde med kvalitative interview via lyd

Research Paper no. 9/00

Povl A. Hansen och Göran Serin
Industrins teknologistruktur i
Öresundsregionen

Research Paper no 10/00

Jesper Jespersen
ØMUéns politiske økonomi

Research Paper no 11/00

Jesper Jespersen
Makroøkonomisk teori og ØMUén

Research Paper no 12/00

Lars Fuglsang
Three perspectives in science,
technology and society studies (STS)
in the policy context

Research Paper no 13/00

Jacob Torfing
Velfærdsstatens diskursivitet

Research Paper no 14/00

Christel Stormhøj
Feminist politics after
poststructuralism

Research Paper no 15/00

Anders Chr. Hansen
Critical Assumptions in Estimation
of Non-Renewable Resource Capital
Consumption

Research Paper no 16/00

Anders Chr. Hansen
Environmental Kuznets Curves
and some Danish Experiences

Research Paper no 17/00

Ada Scupola
Marketing In the Electronic
Marketplace: A Complementarity
Approach

Research Paper no 18/00

Povl A. Hansen & Göran Serin
Lavteknologiske produktioner,
materialer, innovationer og
konkurrenceevne.
- eksempler fra den danske
metalemballageindustri

Research Paper no 1/01

Karina Sehested
Investigating urban governance -
from the perspectives of policy
networks, democracy and planning

Research Paper no 2/01

Sven R. Larsson
Price stickiness and consumption
hedging

Research Paper no 3/01

Helle S. Andersen
What role does trust play in networks
steering?

Research Paper no 4/01

John Andersen
From Urban Movement to
negotiated
Entrepreneurialism.

Research Paper no 5/01

Hans Aage
Transition til Demokrati og velstand

Research Paper no 6/01

John Andersen & Lars Bohn
Kgs. Enghave - by, beboere og trafik

Research Paper no 7/01

Bent Greve
Labour Market Issues in the
European Community

Research Paper no 8/01

Anders Chr. Hansen
Den grønne budgetreform I
Danmark

Research Paper no 9/01

Torben Bech Dyrberg
Foucault's overarching
Concept of power as governmentality

Research Paper no 10/01

Jesper Jespersen
John Maynard Keynes (1883-1946)
Århundredets makroøkonom

Research Paper no 11/01

Susana Borrás & Michael Kluth
Integration in times of instability:
Exchange rate and monetary co-
operation in Mercosur and the EU

Research Paper no 12/01

Ada Scupola
The Impact of Electronic Commerce
on Industry Structure-The Case of
Scientific, Technical and Medical
Publishing

Research Paper no 13/01

Udgået

Research Paper no 14/01

Jacob Alsted
Models of human motivation in
sociology

Research Paper no 15/01

Lars Bohn
Magt og demokrati

Research Paper no 16/01

Søren H. Jensen & John Andersen
The Orestadproject – urban
revitalisation?

Research Paper no 17/01

Anders Chr. Hansen
Den grønne budgetreform i Europa

Research Paper no 18/01

Birgit Jæger
Strengths and Weaknesses of
Constructivistic Studies of
Technology

Research Paper no 19/01

Torben Bech Dyrberg
Racist, nationalist and populist trends
in recent danish politics

Research Paper no 01/02

Anders Chr. Hansen
Overforbrug og bæredygtig udvikling

Research Paper no 2/02

Eva Sørensen
Netværksdemokratiet i byen

Research Paper no 3/02

Kampen om rummet
- om trafikpolitik og kvarterløft i
Kgs. Enghave

Research Paper no 4/02

Levevilkår og trafik i Kgs. Enghave
- resultater af en spørgeskema-
undersøgelse
Research Paper no 5/02
Sven R. Larson
Consumption Hedging as a
Means of Uncertainty Management

Research Paper no 6/02

Prof. Bent Greve
Is a supranational strategy for social
inclusion possible?

Research Paper no 7/02

Trine Nordgaard
Rum, magt og mobilitet

Research Paper no 8/02

Anders Mathiesen
Sociologiske feltanalyser

Research Paper no 9/02

Anders Mathiesen
Rapport fra Feltanalysespeciale-
workshopén på Socialvidenslab

Research Paper no 10/02

Lektor Peter Høilund & Lektor Søren Juul
Udkast til en kritisk normativ teori for socialt arbejde

Research Paper no 11/02

Gunnar Gjelstrup
Beslutningsprocesser og netværk i en
lille landkommune